

Visioonist reaalsuseks: kriisiaeg testib haridusuuendust

Marju Lauristin

Koroonakriis on nagu lakmustest, mis näitab Eesti ühiskonna võimekust ootamatute väljakutsetega toime tulla. Mõne valdkonna puhul leiame, et kriis ongi vajalik puhastus, mõne ellujäämise pärast hoiame hinge kinni, mõne puhul oleme rahul, et oleme omadega enam-vähem toime tulnud, mõni uuendus aga saab kriisi mõjul tuule tiibadesse.

Olles olnud uue haridusstrateegia lähtekohaks mõeldud visiooni 'Eesti haridus 2035' ühe ekspertrühma juht, olen suure huviga jälginud, kuid võrd pidasid koroonaviiruse poolt peale sunnitud massilise koduõppe olukorras vastu uue haridusstrateegia põhimõtted, mille ümber on käinud üsna tulised vaidlused viimased kaks aastat.

Meenutame, et mais 2018 kutsus HTM tööle kolm visioonirühma, mille aastase töö tulemusel valminud Eesti hariduse tulevikuvisioni 'Tark ja tegus Eesti' esitleti avalikkusele Kultuurikatlas toimunud konverentsil juunis 2019 (<https://www.hm.ee/et/visioonikonverents-tark-ja-tegus-est-2035>). Visioon keskendus kolmele põhiprobleemide ringile: haridusega seotud väärtustele, hariduse panusele isiksuse arengusse ning ühiskondlikku heaolu ning hariduse ja majandusarengu seostele. Haridusuuenduse põhisihiks seati otsustav üleminek õppijakesksele haridusmodelile. Õppijakesksus tähendab õppijate enesejuhtimisvõime arendamise, iseseisvate valikute oskuse ja vastutuse seadmist haridusprotsessi keskpunkti. See muudab kardinaalselt õppija ja õpetaja suhteid, andes õpetajale rolli, mis on võrreldav treeneri omaga: märgata ja arvestada iga õppija eripära, motiveerides teda avastama oma võimeid ja maksimaalselt arendama oma oskusi. Samuti toob see käsitlus hariduse kooli seinte vahelt välja avatud haridusruumi, integreerides senisest palju tihedamalt haridus- ja kultuurivaldkonda ning lubades õppekava täita ka osaledes väljaspool oma kooli huviringides ja treeningutes, käies matkadel või kaasa lüües kodanikuühendustes. Õppijakeskne haridus algab kõigis lastes peituvat õpihuvi ja uudishimu äratamisest ning toetudes õppijate ja õpetajate koostööle peaks looma tugeva aluse ja motivatsiooni elukestvatele õppele.

Visiooni valmimise käigus arutasid ekspertrühmade liikmed esitatud ideid Eesti hariduse tulevikusuundumustest kümnete erinevate seltskondadega - õpetajate, tööandjate, lastevanemate, õppurite, personalitöötajate, haridusjuhtide, ametiühingute ja teistega. Oleme kohanud kirglikke poolehoidjaid, kes viitasid ka juba olemasolevatele kogemustele mõneski koolis õppijakeskse hariduse põhimõtteid rakendada, kui ka sama kirglikke vastaseid (keda siiski oli tunduvalt vähem), kes pidasid neid ideid utoopilisteks ning ei näinud vajadust Eestile au ja kuulsust toonud haridussteemi uuendamiseks. Mõnestki koolist, eriti nendest, mis on liitunud 'Huvitava kooli' algatusega, oli võimalus leida häid näiteid, kuidas selline lähenemine suurendab nii õppijate kui õpetajate koolirõõmu ja aitab kaasa iga õppija, nii andekama kui nõrgema isikupäraste võimaluste arengule. Tulist poolehoidu leidis individualiseeritud haridusprotsessi suurem paindlikkus ning tulevikupädevustele orienteerus inimestes, kes näevad, milliseid suuri muutusi nii töötajatele kui ettevõtjatele toob kaasa tehisintellekti ja andmemajanduse võidukäik kõigis teenindus- ja tootmisvaldkondades.

Tõsisemad vaidlused haridusideoloogia ja filosoofia tasemel keskendusid hariduse eesmärkidele, isiksuse või ühiskonna vajaduste eelistamisele hariduspoliitikas, hariduse kõlbelsele ja tunnetuslikule sisule, hariduse seostele majanduse ja kultuuriga, hariduse rahvusliku ja universaalse sisu vahekorrale jne. Väga paljus puudutavad need vaidlused

hariduspoliitika prioriteete: milles nähakse hariduse eesmärki (isiksuse areng vs majanduse areng; (rahvus)kultuuri kestlikkus vs tehnoloogiline uuendus), kelle eesmärkidest lähtutakse (õppija, haridusvaldkond, tööandjad, riik); kas haridust käsitletakse utilitaristlikult, kasust lähtudes, või ideoloogiliselt, väärtustest lähtudes. Visioonis võeti need vaidlused kokku põhimõttega, et haridus peab suurendama inimeste eneseteadlikkust ja võimekust toime tulla tulevikuga tarkade masinate poolt juhitud aina keerukamas ja ohtlikumas keskkonnas, säilitades tasakaalu inimlike väärtuste, looduse ja tehnoloogia vahel.

Haridusuuendus on otse seotud digipöördega, arvutite, nutivahendite, ristmeedia, suurandmete tungimisega haridusprotsessi. Digitehnoloogia kasutamist õppetöös nägime mitte ainult kui tehnilist uuendust, vaid kui võimalust tuua õppimisprotsessi ka radikaalselt uusi õppimispraktikaid, mis säästaksid õpetajat paljudest ülesannetest, millega nutiosavad õppurid saaksid iseseisvalt hakkama, jättes rohkem ruumi elavale rühmaarutelule õpitava üle, õppekäikudele ja kontaktidele kultuuriga, spordiga, loodusega ja sotsiaalse keskkonnaga väljaspool kooliruume ning individuaalsematele konsultatsioonidele erivajadustega või erineva tempoga õppijatele.

Vastsed kogemused karantiiniaegse hariduse kolimisega virtuaalruumi, kodu ja kooli vaheliste barjääride kadumine ja lapsevanemate jaoks ootamatu sukeldumine õpetajatöö argipäeva on praktiliselt tõestanud, et õppijakeskne individuaalsete õpiradadega haridusruum ei ole visionääride utopia, nagu selle kriitikud veel paar kuud tagasi veendunult väitsid (vt näiteks <https://meieesti.postimees.ee/6795219/monika-heleene-part-haridusvisioon-naeb-ette-opilaste-ja-opetajate-imelist-muutumist>). Koolide uste otamatu sulgumine kiirendas haridusüsteemi jäiga koore pragunemist ning õppijakeskne haridusprotsess ilmus ootamatult visioonipaberitelt sadade tuhandete perede ellu, tekitades üllatava kiirusega õppijate, õpetajate, haridusdisainerite ja lapsevanemate uue koostöövõrgustiku. Seda koostööd toetas sotsiaalmeedias käima läinud parimate praktikate vahetamine perede vahel, mida sealsamas rikastasid ka entusiastlike pedagoogide, teadlaste ja haridustehnoloogide nõuanded. Tänuväärsest aitas uue olukorraga kohaneda HITSA ning ka mõnede IT firmade valmisolek kiiresti leida ja levitada parimaid lahendusi õppijate ja õpetajate virtuaalsuhtluseks (<https://www.hitsa.ee/e-ope-korduma-kiipuvad-kusimused/veebiseminarid>). Muidugi on ridamisi tulnud ilmsiks ka digitoel individualiseeritud õppe viljelemise lünki ja alles uurimist ja lahendamist ootavaid probleeme, alates sellises olukorras vajalike meetodiliste materjalide ja õppevahendite puudumisest ja lõpetades Eesti eripärale ja ambitsioonidele vastava virtuaalõppe platvormi arendamise vajalikkusega.

Tulevikuunistus ennastjuhtivatest õppijatest ning neid targalt suunavatest ja nõustavatest õpetajatest ja/või lapsevanematest on tänu neile kogemustele omandanud reaalsed piirjooned. Nii nagu ka haridusruumi lahtimurdmine kooliseinte vahelt. Kuna see toimus kriisiaja ekstreemses olukorras, on ootuspärane, et kooliuste taas avanedes seisab ees tasakaalu leidmine koolis, kodus ja mujal toimuvate tegevuste vahel, nagu ka virtuaalse ja tegeliku suhtluse vahel. Kriteeriumid ühtede või teiste eelistamiseks on nüüd igatahes palju selgemad.

Kõigi nende uute kogemuste kaardistamine ja arvestamine peakski toimuma Riigikogu kultuurikomisjoni eestvedamisel, kes just praegu on asunud arutama HTM'I ametnike poolt loodud dokumenti pealkirjaga 'Haridusvaldkonna strateegia 2035'. Seda arutama asudes võiks ka võrdluseks vaadata ekspertide poolt loodud haridusstrateegia visiooni 'Tark ja tegus Eesti 2035' täistekste (https://www.hm.ee/sites/default/files/tark_ja_tegus_kogumik_a4_veebi.pdf).

Kui visioon oli selgelt orienteeritud haridusele tervikuna kõigis tema seostes, siis ministeeriumi ametnike poolt sõnastatud strateegia on juba pealkirjas määratlenud oma objekti kitsamalt kui haridusvaldkonda (loe: HTM valitsemisala) puudutavat. Ilmselt seetõttu on strateegiast kaotsi läinud peaaegu kõik, mis puudutab hariduse üldist tähendust, laiemat humanistlikku, ühiskondlikku ja kultuurilist rolli. Alles on jäänud vaid selle rolli üldsõnaline tunnustamine strateegiadokumendi sissejuhatuses. Haridusvaldkonna praeguse juhtimise iseloom, milles ministeeriumil on pigem administratiivne kui sisu loov roll, peegeldub ka strateegia vormis, mis on pihustunud üksikpunktide loendiks kui ka kavandatavate mõõdikute süsteemis. Sellisel moel vormistatud strateegia, mis eriti ei puuduta haridusprotsessi sisu, kujutab endast skeletti, mille ümber muskleid kasvatada saab ainult tegelik hariduspraktika. Kuid iseenesest võttes ei ole ministeeriumi tagasihoidlikkus hariduse sisusse sekkumisel ju halb. Konkreetsete õppekavade arendamisel võikski koolidele (koostöös eri valdkondade ekspertide, pedagoogide ja endisest palju enam ka õpilaste ja nende peredega) jääda palju suurem valikuvabadus kui senine haridusseadustik seda ette näeb.

Riigikogus toimuv arutelu võiks aidata poliitikuid ja haridusavalikkust jõuda üksmeelele põhimõttelisemat laadi haridusküsimustes, mis praeguses HTM'I poolt esitatud dokumendis ekspertide poolt loodud visiooniga võrreldes piisavalt ei kajastu. Ametnike loodud dokument ei saagi asendada haridusuuenduse sisu puudutavat laiemat ühiskondlikku kokkulepet hariduse arengu eesmärkides ja väärtustes, mille saavutamine peaks olema Riigikogu arutelu eesmärk. Riigikogu kohustus on selle alusel paika panna hariduse rahastamise ja juhtimise põhimõtted ja prioriteedid, mis puudutavad riigi ja omavalitsuse rolli, eestikeelse ühtluskooli tulevikku ning hariduse rahvusvahelistumise sihte ja piire, digipöörde võimaluste maksimaalset ärakasutamist ning avatud haridusruumi tõrgeteta toimimist. Sellega koos on vaja kokku leppida ka muutustes pedagoogide ning tugispetsialistide töö arvestamisel ning tasustamisel individualiseeritud õppe puhul.

Haridusstrateegia ei pea olema ideoloogiliste käsulaudade kogu, vaid riigi lubadus, et Eesti haridussüsteem annab ka tulevikus inimestele parima ettevalmistuse toimetulekuks nii selle kui järgmiste kriiside järgses, üha keerukamas ning hapramas maailmas.